

Wstęp

Większość studiów prezentowanych w tomie szóstym *Klio polskiej* usytuować można w obrębie pięciu obszarów problemowych, zarysowanych już w poprzednich tomach naszego wydawnictwa. **Pierwszy** z nich obejmuje relacje zachodzące między polską a europejską historiografią i myślą historyczną XIX–XX w., **drugi** – analizę teoretycznych oraz ideologiczno-politycznych przesłanek rozwoju polskiej nauki historycznej w ostatnich dwóch stuleciach, **trzeci** – „instytucjonalne” dzieje polskiej nauki historycznej, zwłaszcza po II wojnie światowej, jej organizację, infrastrukturę itp., **czwarty** – analizę dorobku naukowego i działalności wybranych przedstawicieli polskiej historiografii, **piąty** zaś – próby wprowadzenia w obręb historii historiografii ujęć interdyscyplinarnych.

Łatwo zauważyć, że nie są to obszary w pełni rozdzielne, a kryteria ich wyodrębnienia są dalekie od jednorodności i wyrazistości właściwej kryteriom podziałów logicznych. Poszczególne kategorie przedstawionej typologii z jednej strony nie obejmują wszystkich tekstów publikowanych na łamach naszego wydawnictwa, z drugiej zaś – wzajemnie się krzyżują i przenikają, tak, że niekiedy można odnieść wrażenie, iż granice między nimi są niezbyt wyraziste. Fakt, że nierzadko jeden i ten sam tekst może być przyporządkowany więcej niż jednemu z wyróżnionych typów nie odbiera jednak zastosowanym tu kryteriom walorów porządkujących. Choćby dlatego, że właśnie owe kryteria odzwierciedlają redakcyjną koncepcję całości naszego wydawnictwa. Tego ostatniego sformułowania nie należy wszakże rozumieć jako swego rodzaju bariery formalnej, której przekroczenie nie jest możliwe. Wręcz przeciwnie – bywa, że jest mile widziane, by nie powiedzieć, wręcz pożądaną.

Na obszary pierwszego i drugiego z wyróżnionych tu pól problemowych najwyraźniej wkraczają dwa teksty, które zarówno w sensie autorskim, jak i tematycznym są dopełnieniem studiów zawartych w tomie poprzednim.

W pierwszym z nich, zatytułowanym *Próby profesjonalizacji refleksji nad charakterem narodowym w XIX wieku* Maciej Górny pogłębia wątek charakterologii narodowej podjęty w zamieszczonym w tomie piątym *Klio polskiej* studium poświęconym „płci narodu w refleksji charakterologicznej okresu I wojny światowej”¹. Owo pogłębienie następuje zarówno na płaszczyźnie chronologicznej – poprzez „cofnięcie” się do refleksji dziewiętnastowiecznej, jak i merytorycznej. W tym ostatnim wypadku w kręgu zainteresowań autora pojawia się obok charakterologicznej opozycji męskości i kobiecości również opozycja Wschodu i Zachodu jako kręgów historyczno-kulturowych. Dla Macieja Górnego główną jednak kwestią pozostają próby scjentyfikacji refleksji nad charakterem narodowym czynione w obrębie klasycznej *Völkerpsychologie* w jej „pozarasistowskiej” postaci, przede wszystkim jednak w obrębie nurtu antropologiczno-rasowego, nadającego rasistowskim ideom i ruchom politycznym sankcję naukowości.

Dopełniający charakter w stosunku do studium zamieszczonego w poprzednim tomie *Klio polskiej* ma również artykuł Patryka Pleskota *Mimetyzm intelektualny. Zbieżności metodologiczne między historiografią polską a francuskim kręgiem „Annales” (1956–1989)*. Można odnieść wrażenie, że autor łągodzi w nim swe wcześniej wyrażone stanowisko co do możliwości sformułowania poprawnych logicznie konstatacji na temat wpływu koncepcji metodologicznych kręgu „Annales” na historiografię polską, nadal jednak woli mówić o „zbieżnościach” niż o „wpływach”. Liczne podobieństwa teoretyczne i metodologiczne (m.in. krytykę pozytywizmu, postulat interdyscyplinarności historii, sekularyzację historii, odchodzenie od eurocentryzmu, kwantyfikację historii) skłonny jest postrzegać jako rodzaj „mimetyzmu intelektualnego”, występującego po obu stronach. Ale tylko skłonny. Rozróżniając bowiem kategorie „zbieżności” i „podobieństw”, w przypadku relacji „Annales” – historiografia polska autor nie ma wątpliwości jedynie co do istnienia „podobieństw”. Natomiast tezę o „zbieżnościach”, rozumianych jako podobieństwa niebędące wynikiem wpływu, opatruje w swej konkluzji znakiem zapytania i w ten sposób pod względem poznawczym zrównuje ją niejako z kategorią „wpływów”.

Kwestia międzynarodowych odniesień polskiej historiografii wyznacza również główny nurt zainteresowań Jana Szumskiego, którego artykuł *U źródeł powstania Komisji Historyków Polski i ZSRR*, w odróżnieniu od dwóch poprzednich, jednoczy w swych dominujących liniach nie pierwszy z drugim („teoretyczno-metodologicznym”), lecz pierwszy z trzecim

¹ M. Górny, „Polacy uwielbiają swoje kobiety”. *Płeć narodu w refleksji charakterologicznej okresu I wojny światowej i jej polskie refleksy*, w: *Klio polska. Studia i materiały z dziejów historiografii polskiej XIX i XX wieku*, t. 5, Warszawa 2011, s. 27–61.

(„instytucjonalno-organizacyjnym”) obszarem badawczych penetracji *Klio polskiej*. Już na wstępie autor uprzedza czytelnika, że będzie się starał wykazać, iż stanowiąca przedmiot jego zainteresowań Komisja „była jednym z instrumentów kontroli przez odpowiednie struktury KC KPZR wzajemnych kontaktów naukowych i wytyczania pożądanych przez stronę radziecką kierunków badań w zakresie stosunków z Rosją/ZSRR”. Opierając się m.in. na niewykorzystywanych dotychczas materiałach znajdujących się w archiwach rosyjskich i skrupulatnie wykorzystując nie zawsze dostępne w Polsce opracowania, Jan Szumski potwierdza ową dotychczas raczej intuicyjnie przyjmowaną tezę, zarazem jednak uwalnia wielu z nas od równie intuicyjnych domniemań w rodzaju tego, że polsko-radziecka komisja bilateralna została nam narzucona, podczas gdy w rzeczywistości powstała w wyniku polskiej inicjatywy.

Spośród czterech wyróżnionych na wstępie obszarów tematycznych w niniejszym tomie najobficiej reprezentowany jest obszar czwarty, który w znacznym uproszczeniu można określić mianem „biograficznego”. Składają się nań teksty dwóch rodzajów. Pierwsze z nich aspirują do ukazania w miarę pełnej (o ile pozwalają na to ograniczenia objętościowe) sylwetki naukowej określonego historyka, drugie natomiast koncentrują się na analizie i ocenie wybranych fragmentów (kierunków, tematów, form itp.) jego twórczości. W konwencji ujęć „całościowych” utrzymane są studia poświęcone dwóm „zapomnianym”, jak twierdzą ich autorzy, historykom, którzy po II wojnie światowej opowiedzieli się aktywnie po stronie nowych władz. W pierwszym z nich, zatytułowanym *Zapomniany historyk – Stanisław Śreniowski (1912–1957)* Zbigniew Romek przybliżył nam postać badacza, którego program i plany naukowe do tego stopnia „zbieżne były z marksistowskimi interpretacjami historii i powojenną komunistyczną propagandą i polityką naukową”, że postrzegano w nim koniunkturalnego „ideologicznego ustawiacza”, nie dostrzegając, że wypracował on swe koncepcje „zanim stały się obowiązkowe w stalinowskiej Polsce”. W drugim studium, opatrzonym tytułem *Żołnierz, renegat, więzień, historyk. O biografii Kazimierza Rosen-Zawadzkiego*, Tadeusz Rutkowski z właściwą sobie dokumentacyjną maestrią odtwarza polityczne powikłania znaczące drogę życiową historyka, którego „dorobek naukowy [...] pozostaje przykładem modelu i sposobu pisania o II wojnie światowej w epoce gomułkowskiej”.

Pozostałe teksty „biograficzne” utrzymane są w konwencji ujęć selektywnych, koncentrujących się na wybranych fragmentach twórczości wybranych postaci.

Dorota Malczewska-Pawelec w artykule *Zagubiona narodowość Ślązaków. O niektórych wymiarach obrazu Śląska i jego mieszkańców w syntezach dziejów narodowych Joachima Lelewela* poddaje analizie poglądy najwięk-

szego polskiego historyka doby romantyzmu na określony w tytule temat, a zestawiając je z poglądami historyków bliższych oświeceniowej, tzw. monarchicznej koncepcji dziejów, stwierdza, że „republikańskie” ujęcie dziejów Polski przez Lelewela nie przyniosło w odniesieniu do problematyki śląskiej dostrzegalnej odmiany ani na poziomie warstwy faktograficznej, ani na poziomach wyjaśniania i oceny, co przedłużyło „nie najlepszą passę Śląska w polskiej historiografii”.

Katarzyna Błachowska, odchodząc od dominującej u nas tendencji do eksponowania historiozoficznych koncepcji Feliksa Konecznego, poddała analizie *stricte* historiograficzne formy jego twórczości, stwierdzając w efekcie, że jako historyk reprezentował on poziom stawiający go w rzędzie najwybitniejszych polskich badaczy dziejów Rosji. Artykuł ten stanowi oryginalne dopełnienie dotychczasowych badań, które być może przyczynią się do tego, że Koneczny-historiozof przestanie nam przesłaniać Konecznego-historyka.

Ostatnie z wyróżnionych na wstępie pól problemowych obejmowanych przez studia publikowane w *Klio polskiej* dałoby się lapidarnie określić przez odwołanie do derywatu „Interdyscyplinaria”. W tomie szóstym mieszczą się w tym obrębie dwa teksty. Pierwszy, autorstwa Violetty Julkowskiej, badaczki łączącej kompetencje historyka literatury i historyka historiografii, jest kontynuacją opublikowanej w tomie piątym części pierwszej studium *Polski esej historyczny w XIX i XX wieku*². W części drugiej, zatytułowanej *Funkcje dwudziestowiecznej eseistyki historycznej*, autorka podejmuje kwestie sygnalizowane takimi śródtytułami jak: „Esej historyczny wobec sytuacji rozwoju nauk historycznych pod koniec XIX w.”, „Między tabu historiograficznym a nową metodą interpretacji źródeł”, „«Hermeneutyka intuicyjna» w eseju Jana Karola Kochanowskiego”, „Esej historiograficzny jako odmiana eseju historycznego”, „Potencjał perswazyjny i eksplanacyjny esejów Jerzego Topolskiego”.

Literaturoznawcze skojarzenia nasuwa już samym swym tytułem artykuł Tomasza Ochynowskiego *Czy mit literacki może być argumentem dla historyków gospodarki? „Lodzermensch” jako przyczynek do dyskusji dotyczącej kulturowych korzeni kapitalizmu na ziemiach polskich*. Jego autor jest jednak nie literaturoznawcą, lecz psychologiem, który niejednokrotnie, w tym na naszych łamach, owocnie penetrował regiony historii historiografii. Tym razem jego rozważania dotyczą kwestii specyficznego, wieloetnicznego etosu „Lodzermenscha” jako konstytutywnego elementu **polskiego** kapitalizmu. Ów, mogący pobudzić do dyskusji na temat narodowych oblicz kapitalizmu, tekst kończy tom szósty *Klio polskiej*.

Andrzej Wierzbicki

² V. Julkowska, *Polski esej historyczny w XIX i XX wieku. Część I. Szkice historyczne Szajnochy i Kubali – narodziny polskiego eseju historycznego*, w: tamże, s. 63–94.